

Šestar ili šestilo?

Andelko Marić, Sinj

U posljednjih nekoliko godina na vidjelo su izašli svi (negativni) rezultati stalnog nemara o jeziku. O tome se možemo osvjedočiti čitajući novine, slušajući voditelje televizijskih emisija, a posebno u govoru većine naših političara.

Odstupanja od hrvatskog standardnog jezika ima čak i ondje gdje bi se to najmanje očekivalo, a to su odobreni školski udžbenici.

Geneza čitavog problema mnogo je šira i složenija i nije bez političkih konotacija, a što je sve rezultiralo takozvanim novosadskim dogovorom.

Naravno, to se odrazilo i na stanje jezika u stručnom nazivlju pojedinih znanstvenih disciplina, a tako i u matematici.

Autor ovih redaka i uredništvo ovoga matematičkog časopisa ne smatraju se kompetentnima za vođenje bilo kakve jezikoslovne polemike. Ali, kada je u pitanju jezik struke, smatramo da imamo ne samo pravo, nego i obvezu upozoriti na neke činjenice.

U ovom broju pozabavit ćemo se samo jednom riječju koja je matematički *terminus technicus*. Ta je riječ nekoć nametnuta i danas se ustalila kao jedina riječ za određeni pojam. Pokušat ćemo pokazati da, po tvorbi, ta riječ nema ono značenje po kojem je prihvaćena. Radi se o riječi, kako sam naslov sugerira, **šestar**.

Podimo od početka.

Cijeli radni vijek proveo sam u školi i predavao matematiku. Svi su oko mene određeni dio školskog pribora zvali **šestarom**. A tako je i u knjigama pisalo. Ne razmišljajući mnogo (*mea culpa!*), tako sam govorio i ja.

Međutim, ponekad bi mi kroz svijest prostrujilo sjećanje da nekada nije bilo tako. Tada bih se sjetio da se u vremenu kada sam kao dijete pošao u školu, neposredno nakon Drugoga svjetskog rata, govorilo **šestilo**.

Naravno da sam bio u društvu s nekoliko ljudi, od kojih su neki jezikoslovci, a među njima je bio jedan poznati kulturni djelatnik, po struci klasični filolog. Kako je on nekoliko godina stariji od mene, učinilo mi se prikladnim ovu dvojbu raspraviti s njime. Ne želeći sugerirati odgovor, pitanje sam formulirao ovako: "Kako se zove pomagalo, dio školskog pribora kojim se crta kružnica?" On, bez razmišljanja odgovori: "Šestilo".

Ovih nekoliko sljedećih rečenica plod su mog osobnog razmišljanja o dvojbi: *šestar ili šestilo*, bez ikakvih pretenzija na neku "visoku znanost". Pokušao sam donijeti opći zaključak o značenjima riječi (imenica) koje se tvore tako da se na osnovu dodaju nastavci *lo*, odnosno *ar*.

Navedimo nekoliko riječi iz nastavne prakse s nastavkom *lo*: *računalo*, *učilo*, *držalo* (za pero, već je iščeznulo iz uporabe), *crnilo* = *mastilo* (tinta) i *šiljilo* = *oštrilo*.

Lakše je naći takve riječi iz opće uporabe: *glačalo*, *dizalo*, *vozilo*, *svrdlo*, *nosilo*, *sjenilo*, ...

Utvrđimo da svaka od tih riječi znači neko pomagalo, napravu za obavljanje nekog posla ili radnje. Osnovama nekih od tih riječi može se dodati nastavak *ar* i dobijemo nove riječi kao što su: *računar*, *svrdlar*, *glačar*, *vezar*. Ove riječi znače osobu koja vrši određenu radnju.

Učinimo još jedan korak naprijed. Pokušajmo odgonetnuti etimologiju riječi *šestilo*.

Osnova riječi je **šest**, to jest broj (6). Postoji veza između broja šest i imenice *šestilo*. Šestilom se kružnica (krug) može podijeliti na šest jednakih dijelova – lukova (isječaka).

Od broja šest izvodi se glagol *šestiti*, što znači nešto podijeliti na šest jednakih dijelova. (Pri izgovoru riječi *šestiti*, prvo *i* je dugo.)

Sada je logično da se pomagalo (naprava, pribor) kojim se kružnica šesti zove **šestilo**. Osoba koja to izvodi jest **šestar**. Naravno da se šestilom, osim crtanja kružnice, mogu vršiti još neke radnje –

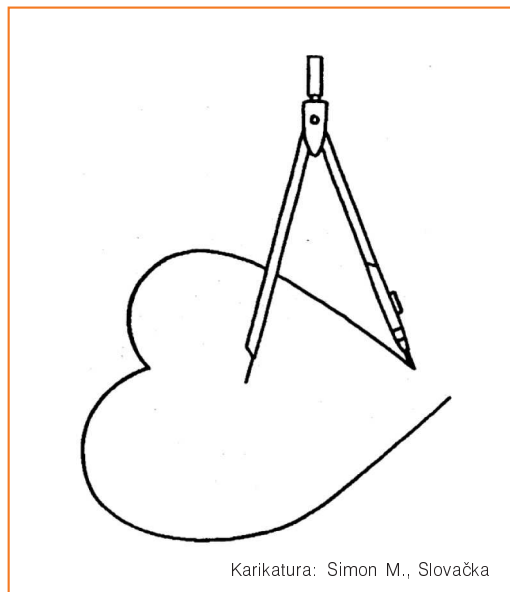
geometrijske konstrukcije. Sve su te radnje zapravo posljedica navedene temeljne radnje – dijeljenja kružnice na šest jednakih dijelova.

Jedna analogija. Poljoprivredne alatke: vile, grablje, motika, drp, kosa i ostale imaju zajednički naziv *ratilo*. Osoba koja se u svom radu služi ratilom jest, naravno, *ratar*.

Zato ćemo kazati da učenik u svojoj pernici na satu geometrije ima šestilo. Kada bismo kazali, kako je sada uobičajeno, da "ima šestar", značilo bi da je u pernici zatvorio jednoga malog šestara.

Ovo nije jedina nepravilna riječ u hrvatskome matematičkom nazivlju u ovom trenutku. Ima ih mnogo više negoli se to na prvi pogled čini. Zato, umjesto zaključka, ovaj prijedlog.

Bilo bi dobro kada bi se pri Hrvatskome matematičkom društvu osnovalo povjerenstvo koje bi skrbilo o hrvatskom matematičkom nazivlju.

Karikatura: Simon M., Slovačka